

Ontmoet de Schelde

Sigmoplan
Lillo en Sint-Filips

Augustus 2016

BELEEF DE FORTEN LILLO EN SINT-FILIPS: Tweede leven dankzij het Sigmoplan

Om de stad Antwerpen en het havengebied voor wateroverlast te behoeden, heeft het Sigmoplan heel wat in petto. Met dat plan beschermt de overheid grote delen van Vlaanderen tegen overstromingen van de Schelde en haar zijrivieren én verfraait het de omgeving. In een ver verleden waren de forten van Lillo en Sint-Filips trotse voorposten van de stad Antwerpen. Door hun (verborgen) verleden en uitstraling hebben ze een grote erfgoedwaarde. Daarom verdienen ze een tweede leven.

In deze nieuwsbrief vertellen we je alles over de geplande metamorfose van Lillo, de opknopbeurt voor de site van Fort Sint-Filips en de hoognodige dijkwerken tussen beide sites. Het Sigmoplan wordt nu al uitgerold aan de Scheldekaaien, die Waterwegen en Zeekanaal NV (W&Z) stapsgewijs stabiliseert. Ook heeft W&Z een verhoogde dijk aangelegd tussen het Noordkasteel aan de Royerssluis en het fort

van Sint-Filips. Die dijk wordt binnenkort doorgetrokken tot aan het fort van Lillo. Over een afstand van 8 kilometer zal die verhoogde dijk de haven beschermen tegen hoge waterstanden van de Schelde. In samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) en het Havenbedrijf Antwerpen NV (HA) brengt W&Z alle dijken op de Rechtercheldeoever op een veilige Sigmahoogte.

Op de volgende pagina's duiden we het historisch belang van de forten in de Scheldebocht en leggen we je uit welke plannen - vernieuwings- en dijkwerken - voorliggen. Binnenkort komt er ook een openbaar onderzoek, waaraan buurtbewoners en omliggende bedrijven kunnen deelnemen.

Michaël De Beukelaer-Dossche

Projectingenieur Waterwegen en Zeekanaal NV (W&Z)

Historische forten in het havengebied

De forten van Lillo en Sint-Filips zijn de stille getuigen van vervlogen tijden. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) werden ze opgetrokken als verdedigingsposten. Later maakten ze deel uit van de fortengordels rond de stad Antwerpen. Hun militaire functie verloren ze in de twintigste eeuw. Wat maakt deze twee forten zo waardevol?

Fort Lillo

Protestants bolwerk

In 1584 laat prins Willem van Oranje aan weerszijden van de Schelde, in Liefkenshoek en Lillo, een fort aanleggen, om de verbinding van de stad Antwerpen met de zee veilig te stellen. Het vijfhoekige fort van Lillo bewijst zijn nut. Ook na het Beleg van Antwerpen (1584-1585), waarbij de stad twee jaar lang belegerd wordt door Spaanse troepen, blijft het fort in handen van de protestantse opstandelingen.

Tot het einde van de negentiende eeuw is Fort Lillo in militair gebruik. Het heeft hoge, schuin aflopende wallen, die een dertigtal burgerhuizen, een gereformeerde kerk en een kazerne omsluiten. Via een sluissysteem kan de poldervlakte rond het fort onder water worden gezet. Het polderdorp Lillo bestaat uit verschillende gehuchten: de dorpskern van Oud-Lillo, Lillo-Kruisweg en de garnizoensplaats, binnen de formuren. Het fort is een dorp in het dorp.

Laatste gehucht

In het voorjaar van 1958 valt een zwaar verdict voor het dorpje Lillo. Het wordt bij de stad Antwerpen gevoegd en moet plaats ruimen voor de uitbreiding van de haven. Andere polderdorpen zoals Wilmarsdonk, Oorderen en Oosterweel ondergaan hetzelfde lot. Binnen het fort blijft een klein deel van Lillo voortbestaan, omgeven door de beschermende wallen.

Sindsdien is de hele omgeving van Fort Lillo ingenomen door de havenindustrie. De vergezichten over het water, de pittoreske ligging en de karakteristieke omwalling maken van het fort een rustpunt in het havengebied.

Door de jachthaven binnenkort meer noordwaarts te verplaatsen, kan de historische slotgracht worden hersteld en krijgt het fort extra cachet. Sla een bladzijde om en kom alles te weten over de plannen voor Lillo.

Fort Sint-Filips

Farnesebrug

De tweelingforten Sint-Filips en Sint-Marie worden in 1584 opgetrokken op bevel van de Spaanse landvoogd Alexander Farnese, die in een scherpe bocht van de Schelde een gedroomde verdedigingslinie ziet. De forten snijden bovendien de bevoorrading vanuit de zee en het eveneens opstandige Zeeland af. Tussen de forten worden bruggenhoofden gebouwd en krijgt de zogenaamde Farnesebrug vorm, een lange keten van schepen en staketsels, bewapend met kanonnen. De Antwerpenaren kunnen die blokkade niet doorbreken. Na een beleg van 14 maanden zal de stad zich op 17 augustus 1585 overgeven, wat de 'Val van Antwerpen' wordt genoemd.

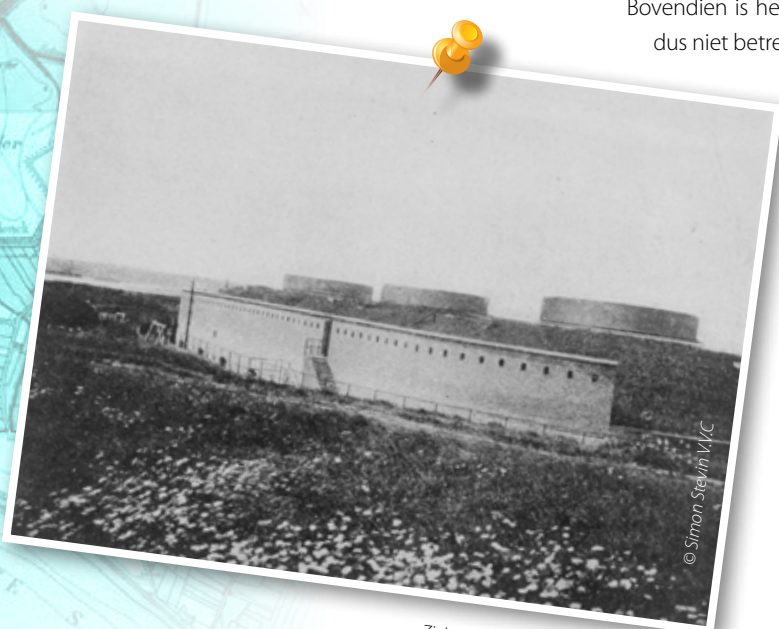
Een nieuwe vijand

Naar de inzichten van generaal Henri Alexis Brialmont worden tussen 1859 en 1914 twee fortengordels gebouwd rond Antwerpen. Het historische fort van Sint-Filips verdwijnt en maakt plaats voor een bakstenen constructie, zwaar bepantserd en uitgerust met kanonkoepels. Tijdens een eerste belegering, in 1914, wordt het fort echter gedeeltelijk opgeblazen door de Belgische troepen, zodat de Duitse bezetter niet over een intact fort kan beschikken.

Vandaag blijft er nog maar weinig over van het fort. Het bouwwerk is aan het zicht onttrokken door een dikke laag zand en woekerende struiken. Bovendien is het sterk verontreinigd en mag het dus niet betreden worden.

Het Sigmapijn biedt een veilige oplossing voor de site van het fort van Sint-Filips.

Met dank aan Simon Stevin
Vlaams Vestingbouwkundig Centrum

Zicht op het 19 de-eeuwse fort Sint-Filips

Welke werken voeren we uit in Lillo?

Door de klimaatverandering neemt het risico op overstromingen toe. Daarom verhoogt W&Z de dijken rond Lillo. In dezelfde beweging geven we het oude jachthaventje van het fort een opknappbeurt, met respect voor het historische karakter. Die transformatie past in het Masterplan voor Lillo, dat de stad Antwerpen in 2010 opstelde. De werken starten ten vroegste in 2018. De krijtlijnen van het project schetsen we hieronder.

Dijk verhogen

De dijken rond Lillo maken we 3 meter hoger, tot op de veilige Sigmahoogte van 11 meter TAW*. Opdat het unieke uitzicht op de Schelde niet verloren zou gaan, wordt de dijk ter hoogte van het dorpje plaatselijk verlaagd. Opdrijvende waterkeringsdeuren, die bij laagwater verzonken zijn en bij hoogwater stijgen, beschermen het fort op die plaatsen tegen het water. Ter hoogte van de nieuwe jachthaven komt een panoramisch terras.

Nieuwe jachthaven

De verouderde getijdenhaven is dringend aan vernieuwing toe. Bovendien ligt ze op het tracé van de nieuwe dijk rond Lillo. Daarom verhuist de haven naar de westkant van het fort. Daar richten we buitendijks een gloednieuwe jachthaven in, met plaats voor dertig boten. De vaargeul zal meer naar de Schelde gericht zijn, om aanslibbing te vermijden. Door die ligging zal de afstand tussen het dorp en de haven wel iets groter zijn. Tijdens de bouw van de nieuwe haven blijft de oude gewoon in gebruik.

*Tweede Algemene Waterpassing (TAW): de referentiehoogte voor hoogtemetingen in België. Een TAW-hoogte van 0 meter is gelijk aan het gemiddelde zeeniveau bij laagwater in Oostende.

Nieuwe getijdennatuur

Bij de aanleg van de nieuwe haven zullen we ruimte afnemen van de buitenste slikken en schorren van het natuurgebied Galgeschoor. Dat compenseren we door in samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) stroomopwaarts nieuwe getijdennatuur aan te leggen. De zone tussen de elektriciteitscentrale aan de Scheldelaan en de brandweerkazerne van Lillo wordt ontpolderd: eb en vloed zullen er geleidelijk aan een slikken- en schorregebied doen ontstaan.

Slotgracht

Door de haven te verplaatsen, kan de authentieke slotgracht rond het fort – in de vorm van een vijfhoek – in al haar glorie hersteld worden. Wat verandert er nog?

- Binnen de slotgracht wordt het historische bastion rond het fort volledig hersteld.
- Aan de zuidkant van het fort komt een nieuw plein. Het leidt naar de Sigmadijk en het panoramische terras.
- De bestaande bezoekersparking aan de Scheldelaan wordt heraangelegd en uitgebreid. De toegang tot het dorp, via de bestaande grondwal, wordt verfraaid.

Potpolder Lillo

Op een boogscheut van Fort Lillo werd tussen 2012 en eind 2014 een gebied van 10 hectare ontpolderd. Rondom die potpolder kwam eerst een ringdijk op Sigmahoogte (11 meter TAW*). De oude Schelgedijk werd vervolgens door-gestoken om eb en vloed opnieuw toe te laten. Zo ontwikkelt zich geleidelijk aan een getijdennatuurgebied van slikken en schorren, dat bijzonder populair is bij broedvogels zoals de scholtekster, kluit of bergeend. Tijdens het broedseizoen sluiten we het gebied af met houten poortjes.

Nieuwe veerverbinding

Sinds het voorjaar van 2016 vaart de veerboot tussen Doel en Lillo niet meer uit. De overzet kruiste op het water geregeld zwaar vrachtverkeer en was dus niet meer veilig. De Vlaamse overheid werkt nu samen met partners als het Havenbedrijf Antwerpen aan een veiligere veerverbinding tussen Lillo en Liefkenshoek. Die wordt verwacht tegen 2018.

Dijkwerken tussen beide forten

Om de bedrijventerreinen aan de Scheldelaan te vrijwaren van wateroverlast, verhoogt Waterwegen en Zeekanaal NV (W&Z) de bestaande dijken tussen de forten van Lillo en Sint-Filips. De werken vinden plaats in vier deelzones over een lengte van liefst 8 kilometer. Daarvoor sloten we een overeenkomst met het Havenbedrijf Antwerpen NV (HA). De werken gaan ten vroegste begin 2017 van start in deelzone 4. Daarna volgen achtereenvolgens deelzone 1, 2 en 3.

Fietsen in het Havenland

De toekomstige dijk biedt fietsers een aangename route langs het water. Boven op de dijk leggen we een ruim fietspad aan, voor verkeer in beide richtingen.

In het kader van Havenland, een project dat het havengebied op recreatief vlak toegankelijker wil maken, maakt de passage tussen Lillo en Sint-Filips sinds juni 2016 deel uit van twee nieuwe fietsroutes. De fietstocht 'Tocht over 't Scheldt' maakt een lus van 30 kilometer rond de havenindustrie op de rechteroever. De fietstocht 'Uitwaaien langs Schelde- en polderland', over 60 kilometer, leidt zelfs tot aan de Nederlandse grens.

Meer info over Havenland en de nieuwe fietsroutes vind je op www.portofantwerp.com

Kribbe met slikken en schorren

Ten noorden van het Fort Sint-Filips realiseren we in samenwerking met het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) getijdennatuur. Een gedeelte van de oever geven we terug aan de rivier, zodat er zich slikken en schorren kunnen vormen. Aan de achterzijde sluiten we de zone af door de verhoogde dijk. Voor de realisatie van dit project vroegen we financiële steun aan bij Interreg, het Europese programma voor samenwerking tussen regio's. Intussen voerden het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek en het Waterbouwkundig Laboratorium simulaties uit voor dit natuurgebied, die de haalbaarheid van slikken en schorren aantonen.

Opkuisoperatie

Fort Sint-Filips was jarenlang een lozingsplaats voor giftig bedrijfsafval van de nabijgelegen chemische industrie. Dat afval werd ter plaatse verbrand. Door die jarenlange verontreiniging is de site dringend aan sanering toe. Die opkuisoperatie en de gekoppelde werken in het kader van het Sigmaphan gebeuren in samenwerking

met het Havenbedrijf Antwerpen. Het zwaar verontreinigde fort wordt ter plaatse veilig ingekapseld waardoor het niet meer toegankelijk is. Vervolgens reconstrueren we de contouren van de zestien- en negentiende-eeuwse forten, zodat bezoekers van de site een beeld krijgen van de vroegere omvang.

FORT LIEFKENSHOEK

Uitkijkpunten

Aan het water heb je in de Scheldebocht een uitgestrekt zicht op de brede stroom, de torens en schoorstenen van het havengebied en de achterliggende polders op Linkeroever. Drie nieuwe uitkijkpunten zullen dit panorama nog meer in de verf zetten. We denken bijvoorbeeld aan infoborden met tal van leuke weetjes. Een ideale stop tijdens een fietstocht door het havengebied.

Nieuwe getijdennatuur

Deze ontpoldering compenseert de verloren getijdennatuur van het Galgeschoor in Lillo.

Waterkeringsmuur achter leidingen

Ter hoogte van het raffinaderijterrein van de Franse oliemaatschappij Total wordt de dijk over een lengte van 2 kilometer onderbroken. In deze zone lopen verschillende pijpleidingen langs de rivier, waardoor het niet mogelijk is de dijk door te trekken. Daarom kiezen we voor een vaste waterkeringsmuur, die verhoogde waterpeilen achter de leidingen kan tegenhouden. Zo garanderen we de waterveiligheid en kan het HA investeren in een verbreding van de bestaande leidingstrook.

Van Noordkasteel tot Lillo

De dijkwerken tussen de forten van Sint-Filips en Lillo knopen aan op eerdere dijkwerken, die W&Z grotendeels tussen 2011 en 2013 uitvoerde. Tussen het Noordkasteel en het Fort Sint-Filips werd de dijk toen over een lengte van 4,4 kilometer verhoogd tot de Sigmahoogte van 11 meter TAW*. Het laatste gedeelte van deze dijkwerken, ter hoogte van de site van Esso, wordt dit jaar afgewerkt.

*Tweede Algemene Waterpassing (TAW): de referentiehoogte voor hoogtemetingen in België. Een TAW-hoogte van 0 meter is gelijk aan het gemiddelde zeeniveau bij laagwater in Oostende.

Welke planning hanteren we?

Geschatte planning

PROJECT FORT LILLO	
2016	Opmaak definitief ontwerp
eind 2016	Aanvraag MER-ontheffing
eerste helft 2017	Aanvraag stedenbouwkundige vergunningen
begin 2018	Start werken

DIJKWERKEN TUSSEN BEIDE FORTEN	
mei 2016	Aanvraag stedenbouwkundige vergunningen
begin 2017	Start werken (zone 4)

Waterzuiveringsinstallatie voor Lillo

Om het afvalwater van Lillo te zuiveren, bouwen de stad Antwerpen en Rio-Link tussen het fort van Lillo en het Galgeschoor een waterzuiveringsinstallatie.

Het afvalwater uit Lillo stroomt momenteel ongezuiverd naar de Schelde. Om dat probleem voorgoed op te lossen, zal er ten noorden van de nieuwe haven een kleinschalige zuiveringsinstallatie worden opgetrokken. De installatie zal aan landzijde van de verhoogde dijk rond het Galgeschoor komen te liggen, ter hoogte van het historische munitiedepot van Lillo.

Contact

Meer informatie over het Sigmaplan vind je op www.sigmaplan.be

Met vragen kun je terecht bij:

Michaël De Beukelaer-Dossche
Projectingenieur
Waterwegen en Zeekanaal NV (W&Z)
tel. 03 224 67 11
michael.debeukelaer-dossche@wenz.be

Colofon

Verantwoordelijke uitgever:

Waterwegen en Zeekanaal NV
Afdeling Zeeschelde
ir. Wim Dauwe
Lange Kievitstraat 111-113 bus 44
2018 Antwerpen

Redactie:

Pantarein in een consortium met
Technum-Tractebel

Uitgave augustus 2016

[www.sigmaplan.be/
dijkwerken](http://www.sigmaplan.be/dijkwerken)

